

II. tečaj
1849.

V četertik 28. rožnika.

26. list
I. polovice.

Tolažba.

Zlobna smert! si mater mi vmorila,
Nisim reva jih poznala še;
Zdaj očeta vzela, oj nemila!
Kdo sirotico bo hranil me?

Pa za drobne kdor pod nebam ptice,
Za cvetlice pólja kdor skerbi;
Njega milo bo tud meni lice,
O n mi oče bo sirotici.

J. N.

Lahkoverneži.

(Konec.)

Tako je bil imenovani berač, ki mu zdaj zavolj nesrečne zgodbe z volkovim goltancam sploh Volkov goltanc pravijo, ene premotil, de so šli zaklad kôpat. Pravil jim je, de vidi vsaki večer lučico v Sotračniku goreti, in reče, de naj le pridejo sami gledat, in se prepričat, ako ne verjamejo. Berž so mu verjeli, in pripravljani bili, z njim prec še ta večer iti. Ali on jim pravi: O ne, vi se morate na to delo še le pripravljati, in ako hočete, de bomo zaklad zares vzdignili, in de nam hudoba ne bo burk vganjala, morate to storiti: Od južine do časa, kadar gremo zaklad vzdigovat, teš biti, v lepih kožuhih ali plajših iti. V kožuhu ali plajšu mora biti ruta in v vsakim vbglu

rute nar manj ena šmarna petica, in saboj vzemite krampe. Veseli mu vse to storiti obljubijo; zakaj zaklad je bil prav velik, kakor jim je bilo povedano.

Ob enajstih po noči grejo štiri možje v plajših zaviti proti kraju, kjer je bil po beračonovih besedah zaklad zakopan. Ko pridejo na mesto, jih beračon popraša: Ali ste zavezali v rute šmarne petice. Smo, odgovoré. Jez sim še dve v vsak vogel zavezal, de bo gotovši, reče eden. Ali so pa prav šmarne vpraša dalje. Se ve de, mu pravijo. Plajši so vam zlo na poti, zdaj, ko bote kopali, denite jih v kak germiček na stran; toliko časa jih ni treba, dokler do skrinje ne pridemo; potlej jih bote pa že smeli obleči. Res plajše vse nastran nesó. Zdaj pa le začnite kopati jim reče; to de nič ne govoriti in Bog ne daj, okoli sebe gledati. Jez pa bom tukaj okoli vas hodil, in svoje reči opravljal. — Urno in pridno so jeli kopati, on pa moliti, risati in križe delati. Zmiraj jih je opominjal tiho biti in ne okoli sebe gledati, in se je tudi zmiraj bolj od njih odmikoval.

Možje pa tako pridno kopljejo, de jim pot na čeli stoji. Le predolgo časa se jim zdi, de že kopljejo; ali kaj, ker okoli sebe ni nobeden smel pogledati. Že daniti se začne, ko še kopljejo. Zdaj ima vender eden toliko pogumnosti, de po plajših pogleda. Ker jih pa ne vidi, tako zavpije, de še drugi prileté, gledat, kaj de je. Išejo in išejo. Zastonj. Zdaj jim še le v glavo gre, zakaj de so mogli plajše saboj prnesti, in kako de jih je beračon za nos vodil. Obljubili so si, pred nobenim ne besedice ne čerhniti in nič več zakladov kopati. Ali kar se ne stori, se ne zvé. Tako se bi tudi to ne bilo zvedilo, ko bi se ne bilo zgodilo. Vse jih zasmehuje. Po beraču pa ni od tistihmal ne duha ne sluha. —

Nace Dolinar.

Človeška ribica.

(S podobo.)

Človeška, tudi bela ribica *), ta čudna živalica,

*) *Proteus anguinus*, Olm.

ki je dosihmal še nikjer niso našli kot na Krajskim **), ima štiri nožice, na obeh straneh po troje vejičastih ušesic (glej **a** in **a** na podobi), majhne zobčke, plošat repek. Pervi dve piki na podobi pomenite nosnici, ki se pod mesam zgubite. Drugi dve piki ste očesici. Najde se čez čevelj dolga, po perstu debela. Kóžica je bledo-rudečkašta kot človeška, tode polzka in tako tanjka, da se včasi čevica skozi njo vidijo. Ušesica so veliko rudečeji od kóžice. Na sprednjih nožicah ima po 3, na zadnjih le po 2 perstka. Glava je račjimu kljunu podobna. Ime „človeška ali bela ribica“ je mende dobila po barvi in sprednjih nožicah, ki ste človeškima rokama zelo podobni. Jeziček je širok in precej mesnat. Jetra napolnijo skoraj ves trebušek. Tudi želč (žolč) je velik. Serce ima med sprednjima nožicama.

Perva je bila najdena v vodi Postojnske podzemeljske jame na Krajskim v létu 1768 in tudi popisana. Potem so jo bili pozabili do leta 1801. To léto jo popiše s podobo natanjko učeni naravo- ali natoroznanec Šrajbers. Od tistihmal ni popotoval noben natoroznanec skozi Krajsko, da bi ne bil Postojnske jame obiskal. Kmetje so jih po sto vjeli in učenim prodajali. Tudi v vodi „Vir“ pri Zatičini in še v več drugih krajih naše domovine jo narajmaš. Nekatere so sivkaste.

Človeška ribica ni plašna. Lahko jo z roko vjamēš. V pokriti posodi leži večjidel na dnu. Če posodo odkriješ, začne po vodi švigati in senčniga kraja iskati. Luči ne terpi. Pravijo, da jedó ribice in druge povodne živalice. Živé pa tudi brez jedí. Neki gospod v Ljubljani ima dve živi človeški ribici v posodi že skoraj 3 léta. Nič drugiga jim ne daje, kot večkrat jim vodo spremeni. Obe smo z lastnimi očmi vidili. Vjete obledijo in niso več tako rudeče kot poprej. Ušesà ostanejo vedno bolj rudeče od života. V pregorki vodi in na suhim poginejo.

Posebno znamenitne so človeške ribice 1) zato, ker ne sopejo, kot druge ribe, samo z ušesi, ampak tudi

*) Ravno zvemo, da je bila ne dolgo tudi v Dalmaciji najdena.

s pluči, kot človek; 2) zato, ker se še dan današnji ne vé, kako se plodijo. Nihče še ni vidil, ali žive mlade, ali jajca ležejo. Veliko so si učeni že prizadjali, to reč spaziti. Zastonj. Vjete se ne množé. Toraj so začeli že nekteri za terdno misliti, da so te živalice morde spremenljive, ki se iz jajčič kake drugačne živalice izvalé, kot gosence, ki se iz metuljevih jajčič zležejo, in nazadnje se spet v metulje spremené. Metulji vnovič jajčica zležejo in poginejo. Iz teh jajčič, ki so večjidel v mešičevji na drevji zavite, solučna gorkota v spomladi spet gosence izvali i. t. d. Ko bi mogli brejo babico človeške ribice dobiti; potem bi se ta reč dognala. — Ljubljanska znamenitnica plača tistimu, ki tako babico dobi, 20 goldinarjev.

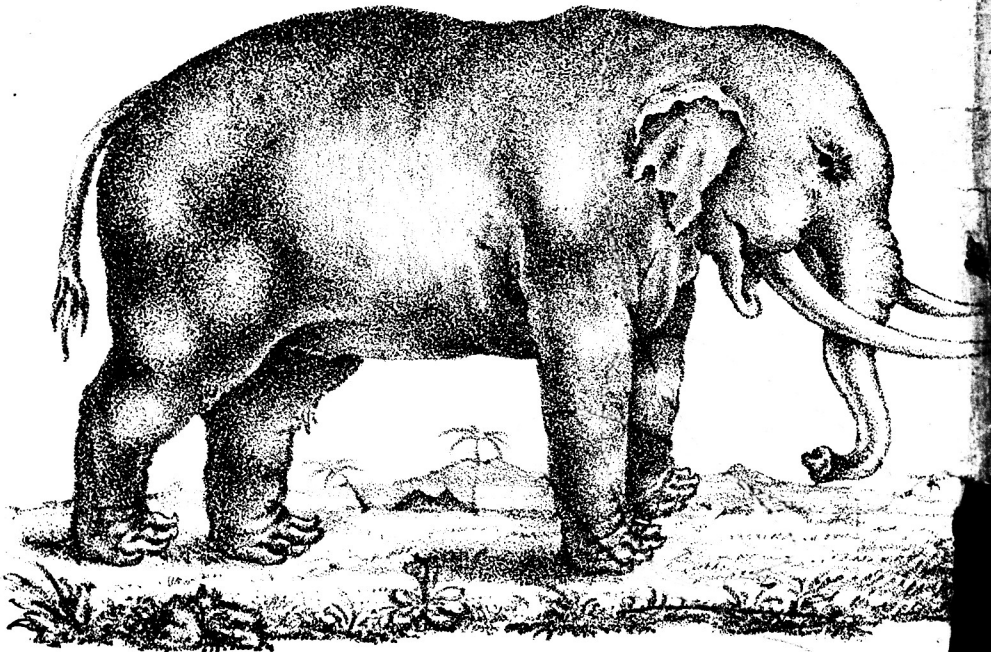
S I O N.

(S podobo.)

Slon je nar večji žival na suhim. Spredej med dvema velikima zobama mu visí na debeli glavi dolg, okrogel, premakljiv, votel, zgorej po 3, 4, spodej po pol čevlja debel rilc, v katerim sta nos in zgornja čuba zarašena. Zamore ga do treh vatlov iztegniti. — Na spodnjim koncu rilca, ki se s podobo persta ali kaveljna končá, ima v votlini dve nosnici. — S tem rilcam slon diše, zamore z njim vse prijeti, jedi v gobec nositi, vode in drugih tekočih reči vanj navleči, ki jih ali sebi v gobec spusti, ali pa deleč od sebe škropí. En majhlej slonoviga rilca vbije človeka, tudi vola, ko bi trenil. Ušesa so dolge, oči majhne.

Noge so stebram cnake. Na sprednjih ima po pet z debelo kožo prevlečenih parkljev, na zadnjih samó po 3, ali 4. — Režnih zob nima. Namesto teh mu raseta dva navzgor zakrivljena zoba (suvavca), znana pod imenam slonova kost, iz ktere se drage reči delajo. Včasi sta po 6, 7 čevljev dolga. Sicer ima v zgornji in spodnji čeljusti na obeh stranéh po 1 kočnik. —

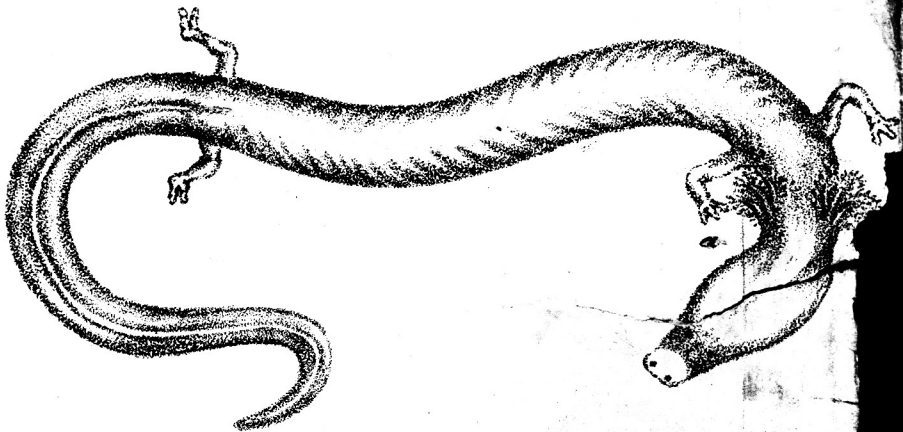
Slonovka dóbi vsako leto eniga mladiča. Slonovka dolgost od čela do repa, ki ima na koncu čopek,

Kamnotic Egerčin.

Nerisal Surman

SLON.

ČLOVEŠKA RIBICA.

znese čez 10, visokost 8 do 17 čevljev. Koža je maló kosmata, sivkasto-rujava, malo kedaj bela.

Divjiga slona v Afriki ali Azii živež je listje, mladike mladih dreves, trava, laško pšeno ali rajž. Najde se jih po 100 glav vkup. Slon živi po 100 do 200 let.¹

Divje lové s pomočjo privajenih. Služijo sosebnó na nošo. Nar manj po 20, pa tudi 30, 40 centov mu smeš naložiti. V starih časih so sloni v vojskah šotore z vojšaki na herbtu nosili. Slon pije rad vino, žganje in močne pijače sploh. Sam posodo z rilcam odmaši, izpije in varno na tla položi. Z drobnim koncam svojiga rilca ti še šivanko (iglo) pobere. — Ko se vstraši, grozovitno rjove!

V boji premaga dostikrat oroslana. — V begu podira močne drevesa. Spí večjidel sloné. Od tod slovensko ime: slon.

Slon je takó razumna žival kot pes. Nad razžaljivcam se rad mašuje; če se je pa prehudo, mu je žal. Dobrotnikom je hvaležin. Svojiga vodja (kteri ga vodi) ljubi takó, da ga liže, če lepo z njim ravná.

Slonov kes.

(Povést.)

V nekim ležišu v Indii so imeli velikiga slona, kteri je mogel šotóre vojakov sem ter tje prenašati. De bi razsajevavca nekolikó vkrotili, mu težke verige na noge privežejo. Tudi so čuvaji vedno krog njega. Po dnevi je bil še pokorin. Ali, če je kakiga družiga slona zagledal, je pričel strašno tuliti in razgrajati. Pri taki priliki so se ga celó čuvaji bali, in plašni od njega bežali.

Eno noč, ko prebrisana žival zapazi, de čuvajev poleg ni, raztergá verige, divja skozi ležiše, in možé, žene, otroke, velbljude ali kamele, konje, krave in vse, kar se gibati more, pred seboj goni. Štrašno z rilcam tuli, kař je vselej znaminje grozovitne jeze. Zgubljen je, kdor se divjaku ne umakne. Vzadnjič za njim sledečiga vodja z rilcam vdari — ter ga vmori. Ali viditi, de ne vstaue,jenja tuliti, ga preplašen ogleduje, mirno stoječ, kakor

kamen. Čez malo časa pak divjá na kraj, kjer se je bil verig osvobodil. Tu vgléda dva léta staro dete, hčer vmorjeniga vodja, se igraje na tleh ležati. Lepo, kakor je le materi dano, objame slon otroka z rilcam; ga na kviško povzdiguje in miluje. Potem ga položi pametna žival sopet na tla, ga z zraven. ležečim oblačilam odene, in žalostno ogleduje. Rad se pusti slon vkleniti, prepričan, de je grozovitno krivico storil, ktere popraviti ne more. Kolikor dle slon zraven otroka stoji, toliko veči je njegova žalost. Že od prej slona navajen otrok se z njegovim rilcam neprestrašen igra, kar je bilo milo viditi. Od tega časa je bil slon zmiram bolj tih in mirin. Vesel je bil pak, ko je malo siroto zagledal. Tako lepó jo je po svojim miloval, de so se vsim okoli stoječim solze v očeh vtrinjale. Ali slon prične žalosti bolehati, in čez šest mescov potem je mertev. †

Bernard Tomšič.

Stavne zvezde.

Dvanajsti pogovor.

Nocoj se pogovarjajo otroci in Boštjan spet pod zeleno lipo. Janezek, Barbika in Nežika pripovedujejo ravno, v kolikim strahu de so bili, ko je sinoč Trebuhova hiša gorela. Matevžek prisope in vpraša.

I kako se je pa vender ogenj začel?

Boštjan. Dekla je zvečer mast belila. Vžge se ji v ponvi. Namesto dve, tri pesti pepela naglo v ponvo vreči, bljuhne avša korec vode v njo. Ko bi trenil švigne razbeljena mast kviško v slamnato streho. Pri ti priči se vname, in tako se je strašni ogenj začel, ki je Trebuhovo hišo požerl, in ga na beraško palico djal, ker ni bil zavarovan. To je dobro, de je Urbančkova hiša, proti kateri je sapa ylekla, z opeko (s ceglam) pokrita, sicer bi bilo morde pol yasi pogorelo.

Nežika. Tedaj se ne sme mast z vodo gasiti?

B. Kratko nikar, sicer plamen, ko bi trenil, kviško švigne. To bi morale vse ženske vediti. Že strašno veliko nesreč se je po ti nevednosti zgodilo. —

Janezek. Jaz se še zdaj tresem. — Kaj pa, stari oče! ali nam ne bote nocoj kaj dalej od zvezd povedali?

B. Pač. Le pogledjte jih, kako nam lepo svetijo! — Mislím, de sim vam bil sinoč ravno povedal, kaj de so repaste, bradaste in lasaste zvezde, in de se jih ni treba kakor znamenj kake nesreče bati, ker ima vsaka svojo stanovitno pot in se v odločenim času spet prikaže. Nato nas je ogenj razpodil. — Nocoj od stavnih zvezd.

Matevšek. Ktere so stavne zvezde?

B. Stavne zvezde ali stavnice so tiste, ki se vselej na enačim mestu v primiri ene proti druge vidijo. Planeti z lunami in zvezde z repam, se sučejo okoli našiga solnca in dobivajo le od njega luč. Se premikavajo, se dajo viditi o vsacim času na drugim kraji neba. Stavne zvezde pa imajo svojo luč, in se vidijo zmíraj na enakih mestih neba. Vzrite se otroci! (Boštjan kaže s perstam.) Vidite 7 lepih svitlih zvezd. Spredej so tri kakor vojé, zadej 4 kakor 4 kolesa. Tem sedmim zvezdam se pravi z eno besedo voz ali kola.

Otroci. Saj res kakor voz.

B. Vse zvezde voza so stavnice. Pa še veliko drugih stavnic je, ki jih zvezdogledi po imenih poznajo. Naše solnce je tudi stavna zvezda.

Tonček. Ali so planeti dle od solnca, ali stavne zvezde?

B. Stavne zvezde. Do nar bolj oddaljeniga planeta, Urana po imenu, je od solnca 380 milijonov milj, do nar bližji stavne zvezde pa 14 do 20 bilijonov milj. Krogla iz topa ali kanona bi potrebovala, ko bi neprenehama dalje letela, od solnca do nar bližji stavne zvezde čez 8 milijonov lét. (Neizrečeno čudenje.) Ker zvezdogledi merknjenja solnca in lune natanjko že poprej prerajtajo in napovedo, jim smemo tudi to verjeti.

Janezek. Koliké pa so stavne zvezde?

B. Ker jih v taki daljavi tolike vidimo, kot druge zvezde (planete), morajo strašno velike biti, morde večji od solnca. Tega zvezdogledi zato dobro ne vejo, ker jih

v taki daljavi s svojimi teleškopi, to je z zvezdnimi gledali nič večjih ne vidijo kot mi s prostimi očmi. Planete pa vidijo tako velike, kot mi luno ali solnce.

Otroci (pogledujejo svitlé zvezde in se jih ne morejo nagledati.)

Barbika. Stari oče! Kaj pa, ali Rimska cesta res do papeža v Rim derži?

B. Rimska cesta na nebu ni nič družiga kot veliko število zvezd, ki so tako neznano deleč, de se nam kot megla vidijo.

Nešika. Boštjan! ali ste se to, kar ste nam od zemlje, solnca, zvezd i. t. d. povédali, vse iz Novic naučili.

B. Vse; poprej nisim skoraj nič vedil. Večkrat so se mi veselja solze pocedile, de imamo tudi mi slovenski kmetje kaj takiga v svojim jeziku brati. Rekel sim: Bog daj srečo in zdravje vsim gospodam, ki so nam kmetam Novice preskerbeli! Bog ohrani še več lét učeniga gošpoda fajmoštra Vertovca pri sv. Vidu nad Lipavo, ki so nam leta 1847 „Zvezdoslovje“ tako po domače razložili in še več družiga koristniga spisali. (Se vzre proti nebu.) — Kako lepo se lesketajo zvezde, cvetlice neba, in oznanujejo lepoto in modrost božjo! Otroci zapojmo Njemu, ki je vse tako lepo in modro naredil, zahvalno pesem.

(Zapojejo zahvalno pesem, nato tudi od „Popotnika“ in „Bleškiga jezera.“ Potlej grejo vsi s pobožnimi počutki navdajni večerjat in sladko zaspat.)

Kaj je loterija?

/Loterija je sleparija, ktera enkrat da, stokrat pa vzame.

J. Š.

Smešnica.

Učenik vprašajo nevedniga učenca nalaš: Koliko je pět cerkvenih zapoved? „Deset“, odgovori brez pomislika mali nevednež.

Pr obljudi v prvim oznanilu Vědeža sklenemo 1. polovico in ji pridenemo kazalo z naslovnim listam vred. Ta polovica zvezana se takko že letas za šolsko darilo porabi. Druga se bo začela zopet s 1. številko. — Tudi dobijo danes častiti bravci na enim listu brez plačila podobno slona in človeške ribiče.

Vredništvo.

*) Milchstrasse.